

Werken met een doelenkaart

Eigen leerproces begeleiden

In toekomstgericht onderwijs is er ruimte voor leerlingen om te leren zelfstandig keuzes te maken en verantwoordelijkheid te dragen voor hun leren. Het doel hiervan is dat leerlingen zich betrokken voelen bij het onderwijs en daarnaast gezien worden als individu. Als leerkracht betrek je hen actief bij hun leerproces en bied je hen keuzeruimte.

Marcia Morgan

(marcia.morgan@stichtingopkop.nl) is bovenbouwleerkracht op De SamenSprong en Master of Education (MED)

Leerlingen actief betrekken bij hun leerproces en hen keuzeruimte bieden, hoe ziet dat eruit in de praktijk? Het is van belang dat je als leerkracht een paar stappen terug doet en leerlingen ruimte biedt om zelf beslissingen te nemen. Samen beslissen zorgt ervoor dat de leerkracht en de leerling samen verantwoordelijkheid kunnen dragen, ook wel wederzijds empowerment genoemd (Stevens, 2010).

Leerproces begeleiden

Het stimuleren van een zelfverantwoordelijke houding betekent dat de rol van de leerkracht verschuift van 'leerstofaandragers' naar begeleider van het leerproces (Berends, 2008; Stevens, 2010). In plaats van kennis aandragen, moet je als leerkracht vooral heel veel vragen stellen (Voerman, 2014). Dit artikel geeft zicht op een werkwijze die je als leerkracht kunt inzetten om de ontwikkeling van een zelfverantwoordelijke houding, gericht op het eigen leerproces van leerlingen, te begeleiden. Het verhoogen van de motivatie van leerlingen staat hiermee in verbinding. De werkwijze komt voort uit een individueel (IPO) en collectief praktijkonderzoek (CPO) die zijn uitgevoerd in het kader van de masteropleiding Leren en Innoveren aan de Katholieke Pabo Zwolle (KPZ).

VIPZ-onderwijs

Het 'VIPZ-onderwijs' is een uniek onderwijssysteem dat in 2011 is ontwikkeld door leerkrachten van basisschool De SamenSprong. VIPZ staat voor 'Vakdocenten', 'Instructie', 'Planmatig' en 'Zelfstandig'. In de praktijk betekent dit dat iedere leerkracht zich specialiseert in één vakgebied. Het gaat om de vakken rekenen, taal, spelling en Engels. Iedere leerkracht geeft instructies aan de groepen 5 tot en met 8.

Samen dragen zij verantwoordelijkheid voor de vorderingen van de leerlingen. Van de leerlingen die geen instructie ontvangen, wordt verwacht dat zij zelfstandig aan het werk zijn. Dit bleek na twee jaar werken met VIPZ een uitdaging. Leerlingen kwamen moeilijk tot leren en waren niet gemotiveerd. Een zelfverantwoordelijke houding ten opzichte van het eigen leerproces ontbrak. Zelfstandigheid is daarom opgenomen als speerpunt van de school en deze uitdaging is het startpunt geweest voor het onderzoek (Morgan-Bruinenberg, 2016).

Het leerproces

Een leerproces bestaat uit leerdoelen, leeractiviteiten, feedback en evaluatie. Meestal worden deze componenten bepaald door de leerkracht, ook wel leraargestuurd onderwijs genoemd. Maar hoe kun je van leerlingen verwachten dat zij een zelfverantwoordelijke houding ontwikkelen als vrijwel alle keuzes rondom het leerproces voor hen gemaakt worden? De mate waarin leerlingen op de hoogte zijn van en zich betrokken voelen bij hun leren en denken, staat in verbinding met de mate waarin leerlingen keuzevrijheid krijgen als het gaat om hun leerproces. In het uiterste geval hebben leerlingen vrijheid in alle vier de componenten. Leerlingen kiezen bijvoorbeeld zelf hun doelen en de manier waarop ze hun doelen willen behalen. Daarnaast bepalen de leerlingen tussentijds zelf hoe het proces verloopt en wanneer de doelen uiteindelijk behaald zijn (Simons & Zuylen, 1995).

Vooronderzoek

Uit het vooronderzoek blijkt dat leerlingen op De SamenSprong vooral keuzevrijheid ervoeren op de organisatie van het leerproces (hoe, waar, wanneer en met wie er geleerd wordt) en

In plaats van kennis aandragen, moet je als leerkracht vooral veel vragen stellen

Tom van Limpt

in veel mindere mate op de inhoud (wat er geleerd wordt). Leerkrachten gaven wel keuzevrijheid, maar alleen binnen kaders die door hen bepaald zijn. De behoefte van de leerkrachten was inzicht krijgen in de wijze waarop de ontwikkeling van een zelfverantwoordelijke houding van leerlingen begeleid kan worden (Morgan-Bruinenberg, 2016).

VIP-tool

Er is gezocht naar een 'tool' voor leerkrachten die ingezet kan worden tijdens het begeleiden van de ontwikkeling van een zelfverantwoordelijke houding van leerlingen ten opzichte van hun leerproces. Deze tool omvat drie stappen: feed-up, feedback en feedforward. Er is 'Vrijheid' voor de leerling in het maken van keuzes omtrent het leerproces, er ontstaat 'Interactie' tussen de leerkracht, de leerling en medeleerlingen. Daarnaast is er oog voor het 'Persoonlijk'

aspect. Leerlingen stellen doelen voor zichzelf, waarbij er niet vergeleken wordt met medeleerlingen. Samengevat wordt dit ook wel de 'VIP-tool' genoemd. Leerlingen bepalen zelf of zij werken aan een inhoudelijk doel of een doel gericht op een zelfverantwoordelijke leerhouding. Hierdoor ontstaat er een grote variëteit aan doelen en is er sprake van onderwijs op maat. Alle leerlingen kunnen uitdagingen stellen voor zichzelf, ongeacht hun niveau. Dit schooljaar wordt het werken met doelen op De SamenSprong uitgebreid en zal iedere leerling zowel aan een inhoudelijk doel als aan een doel gericht op een zelfverantwoordelijke houding gaan werken.

Stap 1: Feed-up

De leerkracht vraagt aan de leerling wat hij wil leren. Een doel begint met: ik weet, ik kan of ik begrijp en de doelen moeten SMART worden

Leerlingen werken aan hun eigen doelen, zoals 'Ik kan netjes schrijven in schrijffletters'

Zelfstandigheid

Wat wil ik weten/kunnen/begrijpen?

Wanneer ben ik tevreden?

Hoe ga ik het aanpakken?

Welk hulpmiddel gebruik ik?

Welke tip van een ander kan ik gebruiken om mijn doel te behalen?

Figuur 1 – De doelenkaart

geformuleerd. Vervolgens worden de volgende stappen doorlopen (Janson, 2014):

1. Wanneer is de leerling tevreden?
2. Hoe gaat de leerling het aanpakken?
3. Welke hulpmiddelen gebruikt de leerling?
4. Welke tips hebben andere leerlingen?

De doelen kunnen digitaal worden uitgewerkt door de leerling en/of de leerkracht middels een doelenkaart (zie figuur 1 'De doelenkaart' op deze pagina voor een voorbeelddoelenkaart). De doelenkaarten worden geprint en gelamineerd en iedere leerling krijgt zijn eigen stappenplan. De leerling kan het stappenplan op de hoek van zijn tafel plakken of bewaren in het vak onder zijn tafel. De leerkracht heeft een exemplaar van alle leerlingen. Met behulp van deze kaart kan de leerkracht vooraf, tijdens en

na het leerproces gerichte feedback en feedforward geven.

Stap 2: Feedback

Tijdens het proces geeft de leerkracht vooral feedback op (het werken aan) het doel, maar ook op overige zaken. Bijvoorbeeld: 'Ik zie dat je steeds even wordt afgeleid, maar toch weer aan de slag gaat, wat goed van je!' Niet-specifieke feedback (bijvoorbeeld 'Goed zo!') moet hierbij voorkomen worden, hier kan de leerling niets mee. Leestips in dit kader zijn: *Checklist didactisch coachen* en *Vragen stellen in het didactisch coachen* (Voerman & Faber, 2014).

Stap 3: Feedforward

De leerkracht kijkt samen met de leerling(en) terug op het proces: wat ging goed en wat kan nog

Zelfstandigheid

Wat wil ik weten/kunnen/begrijpen?
Ik kan netjes schrijven in schrijffletters.

Wanneer ben ik tevreden?
Als de juf en de andere kinderen goed kunnen lezen wat ik heb geschreven.

Hoe ga ik het aanpakken?

- Ik ga eerst de losse schrijffletters weer oefenen.
- Ik ga rustiger schrijven.

Welk hulpmiddel gebruik ik?
Een schriftje waarin de losse letters staan, zodat ik deze opnieuw kan oefenen.

Welke tip van een ander kan ik gebruiken om mijn doel te behalen?

- Wat minder je punten slijpen en niet op je potlood kauwen (dan blijft je potlood mooier).
- Rustiger schrijven (niet klaar zijn, is niet erg).
- Goed zitten.
- Zeggen in je hoofd hoe je de letter moet schrijven.

Figuur 2 – De ingevulde doelenkaart

Marcia Morgan

beter? Met behulp van open vragen reflecteren leerlingen zelf op hun leerproces. Dit zijn open vragen die je zou kunnen stellen:

- Waar ben je tevreden over?
- Hoe heb je het aangepakt?
- Welke stappen heb je gezet?
- Wat levert het je op om dat op die manier te doen? Waarom koos je die manier?
- Op welke manier haal jij jezelf weer bij de les als je afgeleid wordt?
- Hoe zorg je ervoor dat je je niet laat afleiden door alles wat er om je heen gebeurt?
- Wat vind jij een hele goede eigenschap van jezelf? En hoe kun je dat gebruiken bij leren?

Samen met de leerkracht wordt bepaald of het doel behaald is of wat een volgende stap kan zijn voor het behalen van het doel. Na vier weken worden de doelen geëvalueerd.

Leerlingen kunnen dan aangeven of zij door willen oefenen met hun doel, of dat ze aan een nieuw doel toe zijn. (Figuur 2 'De ingevulde doelenkaart' op de vorige pagina laat zien hoe een leerling ermee te werk gaat.)

Onderzoeksresultaten

Uit de monitoring en evaluatie blijkt dat leerkrachten en leerlingen heel tevreden zijn over de werking in de praktijk. Er ontstaat interactie waarbij er ruimte is voor creatieve oplossingen. Leerlingen zijn enthousiast of zelfs fanatiek en kunnen vaak goed verwoorden aan welke

doelen ze willen werken en hoe ze dat willen doen, leerlingen worden gezien en gehoord. Het ontwerp zorgt voor bewustwording, leerlingen zijn betrokken bij hun eigen leren. Er is meer aandacht voor het proces. Dit heeft een positieve uitwerking, met name op de taakgerichtheid. Bijzonder is dat er binnen een kort tijdsbestek (een periode van zeven weken) een aanzienlijk verschil opgemerkt wordt door leerkrachten als het gaat om een zelfverantwoordelijke houding van leerlingen ten opzichte van hun leerproces. ●

Leerlingen vullen zelfstandig hun doelenkaart in en kiezen zo zelf wat zij willen leren

LITERA TUUR!

- Berends, R. (2008). *Zelfstandigheid leren door zelfstandig te zijn: het begrip zelfstandigheid in de praktijk van het onderwijs*. www.daltondeventer.nl/literatuur/titels/07_Het_begrip_zelfstandigheid_in_de_praktijk_van_het_daltononderwijs.pdf (geraadpleegd op 1 december 2014).
- Janson, D. (2014). *Doelen stellen met je leerlingen*. www.schoolaanzet.nl/uploads/tx_sazcontent/Doelen_stellen_met_je_leerlingen_01.pdf (geraadpleegd op 2 april 2015).
- Morgan-Bruinenberg, M.N. (2016). *Leren doen we samen!* Zwolle: Katholieke Pabo Zwolle.
- Simons, P.R.J., & Zuylen, J.G.G. (1995). *De didactiek van het leren*. Tilburg: Meso-Consult.
- Stevens, L. (2010). *Zin in onderwijs*. Antwerpen: Garant.
- Voerman, L., & Faber, F. (2014). *Teacher feedback in the classroom: analyzing and developing teachers' feedback behaviour in secondary education* (proefschrift). Universiteit Utrecht, Utrecht.